

جوان سازی جمعیت

چرا و

چگونه؟

رؤیا منتظری

مدیر مرکز آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی مازندران

نوید سوداگر امیری

مری مرکز آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی مازندران

دکتر مهراوه کاظمیان

کارشناس مسئول آموزش بهورزی
دانشگاه علوم پزشکی مازندران

دکتر محمد احمدیان

مدیر گروه سلامت خانواده، جمعیت و مدارس
دانشگاه علوم پزشکی مشهد

اهداف آموزشی

امید است خوانندگان محترم پس از مطالعه:

- انواع ساخت سنی جمعیت را نام ببرند.
- اهمیت دوره جوانی را بیان کنند.
- راهبردهای سند ملی صیانت از جمعیت را شرح دهند.
- شرح وظایف قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت را توضیح دهند.

مقدمه

جمعیت جوان یکی از عوامل مهم اقتدار و از پایه‌های اصلی قدرت و رشد اقتصادی اجتماعی کشورها محسوب می‌شود. قدرت و توسعه هر کشور در رابطه با نیروی انسانی و جمعیت معنا پیدا می‌کند. حرکت به سمت توسعه همه جانبه نیاز جدی به توسعه و ارتقای سرمایه انسانی دارد. کشور ما سال‌ها از جمعیت جوان برخوردار بوده و همچنان لازم است این ثروت حیاتی حفظ و تقویت شود. متأسفانه در سال‌های اخیر روند باروری در کشور شیب نزولی داشته است. بررسی‌های انجام شده حاکی از آن است که نرخ باروری کلی از ۲/۱ در سال ۱۳۹۵ به ۱/۷۴ در سال ۱۳۹۸ رسیده است و در سال ۱۳۹۹ این روند کاهشی همچنان ادامه داشته و با سطح جان‌شینی فاصله زیادی دارد. با شیوع بیماری کووید ۱۹ از پایان سال ۱۳۹۸، انتظار می‌رود به دنبال بحران اقتصادی و شرایط خاص کنترل این بیماری، روند کاهشی میزان مولید در کشور همچنان تداوم داشته باشد. پیش بینی می‌شود در سال ۱۴۲۰ (در یک دوره بیست ساله)، جمعیت سالمندان کشور حدوداً دو برابر شود که این روند در دیگر کشورها طی ۱۰۰ سال اتفاق افتاده است. در قیاس با کشورهای منطقه نیز، روند سالمندی در کشور ما بسیار سریع‌تر از کشورهای هم‌اند عراق و پاکستان است.

انواع ساخت سنی جمعیت

۱. **ساخت سنی جوان:** کشورهایی دارای این نوع ساخت سنی هستند که براساس آزمون حداقل ۴۰ درصد از کل جمعیت آن‌ها گروه سنی کمتر از ۱۵ سال باشند. ویژگی اصلی جمعیت جوان را می‌توان داشتن میزان باروری بالا دانست.

۲. **ساخت سنی رو به سالخوردگی:** کشورهایی که سیاست‌های جمعیتی مبنی بر کاهش باروری اتخاذ کرده‌اند و گام‌های اساسی در راه توسعه برداشته‌اند دارای چنین ساخت سنی هستند. در این جا به دلیل کاهش باروری از درصد گروه سنی کمتر از ۱۵ ساله کاسته شده است.

۳. **ساخت سنی سالخورده:** کشورهای توسعه یافته و صنعتی که از دیرباز میزان باروری آن‌ها کاسته شده و درصد افراد کمتر از ۱۵ ساله بین ۱۵ تا ۲۵ درصد و افراد ۶۵ ساله به بالای آن حدود ۱۷ درصد جمعیت آن را تشکیل می‌دهد.

وضعیت موجود

جمعیت جوان و سرمایه انسانی به عنوان یکی از مهم‌ترین ارکان مؤثر بر توسعه هر کشور از اهمیت خاصی برخوردار بوده و بستر خلاقیت و پویایی در ابعاد مختلف توسعه اقتصادی اجتماعی را برای آن کشور فراهم می‌کند. دوره جوانی به لحاظ جمعیت شناختی از اهمیت قابل توجهی در مقایسه با سایر دوره‌های سنی برخوردار است در این سنین بیشترین تغییرات و گذرهای زندگی نظیر اتمام تحصیلات، ورود به بازار کار، ورود به دوره بزرگسالی، ازدواج، تشکیل خانواده، تجربه والد شدن و... اتفاق می‌افتد. در این دوره فرد شرایط لازم را برای کنش مستقل در تمام عرصه‌های زندگی کسب می‌کند و با اندوخته‌های خود وارد عرصه اجتماع می‌شود. در سال‌های اخیر، با توجه به تغییر و تحولات جمعیت در کشور، مقام معظم رهبری در این خصوص «سیاست‌های کلی جمعیتی» (۳۰ اردیبهشت ۱۳۹۳) را ابلاغ کردند. بر اساس متن ابلاغیه رهبر معظم انقلاب به رؤسای قوای سه‌گانه و رئیس مجمع تشخیص مصلحت نظام با عنایت به اهمیت مقوله جمعیت در اقتدار ملی و با توجه به پویندگی، بالندگی و جوانی جمعیت کنونی

در سال‌های اخیر روند باروری در کشور شیب نزولی داشته است. بررسی‌های انجام شده حاکی از آن است که نرخ باروری کلی از ۲/۱ در سال ۱۳۹۵ به ۱/۷۴ در سال ۱۳۹۸ رسیده است و در سال ۱۳۹۹ این روند کاهشی همچنان ادامه داشته.

است. بالاترین درصد رشد جمعیت طی سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ بوده که سالانه ۳/۹۱ درصد بوده است. پس از آن رشد جمعیت روند کاهشی داشته و در سال ۱۳۹۵ به ۱/۲۴ رسیده است. این روند کاهشی هشدار جدی برای اقتدار، پویایی و بالندگی کشور است. مسأله نگران کننده دیگر، ترکیب و ساختار جمعیت کشور و کاهش سطح باروری است. در حالی که ساختار هرم سنی در سال‌های ۱۳۳۵ کاملاً جوان بوده و سهم قابل توجهی از جمعیت کشور (۴۲/۲ درصد) در سنین زیر ۱۵ سال قرار داشتند، از سال ۱۳۷۵ به بعد با کاهش جمعیت ۱۴-۰ سال، قاعده هرم سنی در حال جمع شدن بوده و در سال ۱۳۹۵ سهم این گروه به ۲۴ درصد کاهش یافته است. در مقابل سهم جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال و ۶۵ سال به بالا در جمعیت کشور افزایش یافته و ترکیب غالب جمعیت به سمت میانسالی پیشرفت کرده است. پیش بینی می‌شود در سال ۱۴۲۰، افراد بالای شصت سال ۲۰/۶ درصد از جمعیت کشور (معادل بیست میلیون نفر) را تشکیل دهند. شواهد علمی نشان می‌دهد سالخوردگی در آینده اثرات منفی و ریشه دار بر جایگاه سیاسی، اقتصادی و امنیتی کشور در منطقه و جهان خواهد گذاشت.

کشور به عنوان یک فرصت و امتیاز و در جهت جبران کاهش نرخ رشد جمعیت و نرخ باروری در سال‌های گذشته، اشاره شده است تا با در نظر داشتن نقش ایجابی جوانی جمعیت در پیشرفت کشور، برنامه‌ریزی جامع برای رشد اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متناسب با سیاست‌های جمعیتی کشور انجام گیرد و اجرای سیاست‌ها به طور مستمر رصد شود. ایران با جمعیت ۸۳ میلیون و ۵۰۰ هزار نفر، از شاخص توسعه انسانی برخوردار بوده و در کشورهای با رده بالای توسعه قرار گرفته است (برنامه توسعه سازمان ملل، ۲۰۱۸). از جمله شاخص‌های مهم توسعه انسانی، امید به زندگی است که بر اساس اطلاعات مرکز آمار (۱۳۹۵)، این شاخص حدود هفده سال افزایش یافته و از ۵۸/۹ سال ۱۳۵۹ به ۷۵/۴ سال ۱۳۹۴ رسیده است. بر اساس آمار سرشماری نفوس و مسکن، متوسط رشد جمعیت کشور از ۳/۱۳ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۱/۲۴ درصد در سال ۱۳۹۵ کاهش یافته

سند ملی صیانت از جمعیت

سند ملی صیانت از جمعیت، نقشه راه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در راستای اجرای سیاست‌های کلی جمعیت است. در این راستا اقدامات گسترده‌ای از جمله: ابلاغ دستورالعمل تشویقی کارکنان سیستم بهداشتی در راستای ترویج فرزندآوری، بازنگری دستورالعمل‌های مرتبط، جلب همکاری درون و برون‌بخشی در راستای ارتقای نرخ باروری کلی، پیشگیری و درمان ناباروری، مراقبت گروه‌های کلیدی باروری سلامت مادر و کودک، آموزش‌های حین و پس از ازدواج، ارتقای امید به زندگی انجام گرفته است.

راهبردها در اولویت سند ملی صیانت از جمعیت

۱. رصد دقیق آمایش جمعیت و نرخ باروری کلی
۲. توسعه همکاری‌های بین بخشی و برون بخشی در راستای صیانت از جمعیت
۳. توانمندسازی ذی‌نفعان کلیدی، گروه‌های مرجع و جمعیت هدف در راستای صیانت از جمعیت
۴. حفظ و ارتقای باروری سالم و فرزندآوری در جمعیت هدف
۵. توسعه، تربیت و توانمندسازی نیروی انسانی موردنیاز در حوزه باروری سالم و فرزند آوری
۶. اجرای قوانین موجود و پیگیری اصلاح آن‌ها در راستای صیانت از جمعیت
۷. تسهیل ازدواج در بین دانشجویان، نخبگان جوان و کارکنان دولت
۸. پیشگیری و مدیریت ناباروری
۹. ارتقای سلامت مادران
۱۰. ارتقای رشد و تکامل همه جانبه کودکان
۱۱. ارتقای سلامت سالمندان
۱۲. پیشگیری و مدیریت سقط
۱۳. توسعه پژوهش، فناوری و خدمات دانش بنیان مرتبط با باروری و ناباروری با تکیه بر دانش بومی
۱۴. بهره‌گیری از سامانه‌های الکترونیک در راستای صیانت از جمعیت

قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت

قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت مصوبه مجلس شورای اسلامی تحت عنوان طرح جوانی جمعیت و حمایت از خانواده ابلاغ شد و در همین راستا ستاد ملی جمعیت به ریاست رئیس جمهور تشکیل شد که شرح وظایف آن شامل:

۱. تقسیم کار ملی، تعیین نقش و هماهنگی بین وزارتخانه‌ها، سازمان‌ها، نهادها و مجموعه‌های مرتبط با جوانی جمعیت
۲. پیشنهاد به سازمان برنامه و بودجه جهت تأمین اعتبار بودجه به سازمان‌های مرتبط با این قانون
۳. اهدای سالانه جوایز ملی جوانی جمعیت
۴. پایش مستمر تغییرات جمعیتی در سطح ملی، استانی و شهرستانی با مشارکت مرکز آمار ایران
۵. پایش مستمر وضعیت سقط جنین در کشور
۶. ارائه گزارش شش ماهه در خصوص رشد ازدواج و فرزندآوری
۷. رصد مداوم نرخ باروری کلی کشور به شکل سالانه
۸. فراهم کردن تسهیلات جهت تامین مسکن خانوارها
۹. اختصاص خوابگاه‌های مجهز به دانشجویان متأهل
۱۰. اضافه شدن سقف سنی استخدامی برای متأهلان به ازای هر فرزند
۱۱. ایجاد شرایط مناسب برای مادران باردار شاغل در محیط کار و تسهیلات مرخصی زایمان
۱۲. پرداخت حق بیمه برای مادران دارای سه فرزند یا بیشتر روستایی یا عشایری غیر شاغل توسط دولت

شواهد علمی نشان می‌دهد سالخوردگی در آینده اثرات منفی و ریشه‌دار بر جایگاه سیاسی، اقتصادی و امنیتی کشور در منطقه و جهان خواهد گذاشت.

شود. از این رو در راستای رفع موانع ازدواج، تسهیل و ترویج تشکیل خانواده، ترویج فرزندآوری، کاهش سن ازدواج و حمایت از زوج‌های جوان و توانمندسازی آنان در تأمین هزینه‌های زندگی و همچنین تربیت نسل صالح و کارآمد ضروری است برنامه‌ریزی مناسب با همکاری همه دستگاه‌ها انجام شود. شواهد علمی و تجارب کشورهای مختلف جهان نشان داده است که راهبردها و سیاست‌های به کار گرفته شده برای افزایش جمعیت در کشورهای مختلف، تقریباً مشابه یکدیگر بوده و رویکرد ترویجی و حمایتی را مدنظر قرار داده‌اند. طرحی‌هایی که قرار است با توجه به مفادی که در آن قرار دارد فرزندآوری را برای خانواده‌های ایرانی آسان‌تر و دلپذیرتر کند تا همه نقش بسزایی در تقویت بنیاد خانواده داشته باشند و هم کشور را از بحران سالمندی جمعیت که از سال‌ها قبل نسبت به آن هشدار داده شده است نجات دهد و هم از پیامدهای ناشی از باروری پایین جلوگیری کند.

پیشنهاد

- باور داشتن به حل مسأله جوان سازی توسط مسؤولان و کارکنان محیطی درگیر برنامه
- ارایه خدمات آموزشی و مشاوره ای به زوج‌های جوان
- ارایه خدمات آموزشی و مشاوره ای به زنان بی فرزند و تک فرزند
- استان‌هایی مانند گیلان و مازندان که نرخ باروری پایین‌تری دارند در راستای افزایش باروری تشویق شوند.

۱۳. تأمین مهدکودک برای نگهداری کودکان مادران شاغل
 ۱۴. تأمین سبد غذایی مادران باردار، شیرده و دارای کودک زیر ۵ سال با توجه به وسع مالی آن‌ها
 در این طرح تسهیلات بهداشتی، معیشتی و اقتصادی و آموزشی برای خانواده‌ها در نظر گرفته شده است. به عنوان مثال هزینه‌های درمانی زوج‌های نابارور و هزینه‌های دوران بارداری برای این طرح در نظر گرفته شده است. طبق این قانون کلیه دستگاه‌های اجرایی کشور مکلف شدند در راستای افزایش فرزندآوری اقدام‌های لازم را انجام داده و گزارش بدهند.

نتیجه

جوانان نه تنها سازنده آینده کشور هستند بلکه بخش اصلی زمان حال و جامعه کنونی به شمار می‌روند، لذا حل مشکلات آنان در زمینه کار، مسکن و ازدواج از مهم‌ترین راهکارهای جوان سازی جمعیت است. ضرورت شناخت مسایل جوانان از اولویت‌های مهم در عرصه سیاست گذاری و برنامه‌ریزی است. در حال حاضر کشور در برهه پنجره فرصت جمعیتی قرار گرفته است که تا ۳۰ سال آینده تداوم خواهد داشت. بدیهی است بهره‌مندی از این فرصت مستلزم مدیریت صحیح برای استفاده بهینه از امکانات بالقوه جمعیت فعال اقتصادی است و با برنامه‌ریزی‌های اقتصادی، کار آفرینی و اشتغال‌زایی برای جمعیت فعال و مولد همراه با اتخاذ سیاست‌های حمایتی و ترغیب فرزندآوری، انتظار می‌رود مسیر برای سازندگی، شکوفایی و بالندگی کشور فراهم

منابع

- Abbasi-Shavazi, M. J. and P. McDonald, and M. Hosseini-Chavoshi. The Fertility Transition in Iran: Revolution and Reproduction. Springer Press, (2009).
- مرکز آمار ایران: سرشماری عمومی نفوس و مسکن، ۱۳۸۵
- نجاتی مهدی، شکیبایی علیرضا، غلامی مصطفی. بررسی اثر ساختار سنی جمعیت بر رشد اقتصادی و بهره‌وری در ایران. فصل نامه مطالعات جمعیتی، ۱۳۹۹، ۶(۲)، ۳۱۳-۲۹۳
- سند ملی صیانت از جمعیت، وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی، ۱۴۰۰
- صادقی رسول. تغییرات ساختار سنی و ظهور پنجره جمعیتی در ایران. شماره ۵۵، ۱۳۹۱
- قانون حمایت از خانواده و جوانی جمعیت، مصوبه مجلس شورای اسلامی، مطابق اصل ۸۵ قانون اساسی، ۱۴۰۰